

Про Модеста Левицького, Івана Карпенка-Карого та про «Коляду»...

Зазирнувши в Інтернет, ви можете знайти великий список носіїв прізвища Левицькі – знаних українських вчених, священнослужителів, військових, лікарів, правників, художників, письменників, музикантів, політичних та громадських діячів. Моя розповідь про одного з них – Модеста Пилиповича Левицького та про його оповідання «Коляда».

В електронному архіві української періодики LIBRARIA, представленому на сайті обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д.І. Чижевського, в одному з номерів газети «Рада» за грудень 1907 року, опубліковане оповідання Модеста Левицького «Коляда» з посвятою І.К. Карпенку-Карому. На початку вересня 1907 року з Берліна надійшла сумна звістка про передчасну смерть драматурга. Відомі українські періодичні видання відгукнулись на цю трагічну подію некрологами, спогадами про корифея. А Модест Левицький присвятив драматургу оповідання.

Про життєвий і творчий шлях І.К. Карпенка-Карого написано чимало книг, більшість з яких – літературознавчі розвідки, а художніх творів, присвячених корифею – одиниці. Серед них – оповідання «Коляда». Цікавою виявилася і постать автора літературного твору.

Зараз ім'я Модеста Пилиповича Левицького на слуху. А за радянських часів він був занесений до списку українських буржуазних націоналістів.

Лікар-філантроп, письменник, публіцист, перекладач-поліглот, мовознавець, педагог, композитор, дипломат, громадський і політичний діяч. І це лише частина чеснот багатогранної особистості Модеста Левицького.

Народився Модест Пилипович у селі Вихилівка (нині село Ярмолинецького р-ну Хмельницької області). Походив письменник з давнього шляхетського роду графів Рогулів-Левицьких. Закінчивши Кам'янець-Подільську гімназію, М. Левицький вступає на історико-філологічний факультет Київського університету, а у 1888 році переводиться на медичний «з метою бути «мужицьким доктором», служити народові, своєму бідному, темному селянинові». Лікарську практику він розпочав на Оренбурзькій залізниці; згодом працював у м. Ковель, у селах Поділля та Волині, де лікував селян та проводив освітню діяльність. У 1905 році М. Левицького призначили директором фельдшерської школи та керівником притулку для підкинутих дітей у Києві.

Під час роботи у земській лікарні м. Боярка Модест Левицький співпрацював з національно-культурним осередком української інтелігенції «Громада», зокрема з Б. Грінченком, С. Єфремовим, М. Лисенком. У 1907 році в Києві було опубліковано першу збірку оповідань письменника.

Твори Левицького друкують у «Київській старовині», «ЛНВ», газетах «Громадська думка», «Рада», «Нова громада», збірнику «На вічну пам'ять Котляревському», альманасі «Нова рада» та ін.

Знайомство Модеста Пилиповича з родиною Косачів – Оленою Пчілкою,

Лесею Українкою, Ольгою Косач переросло у міцну дружбу: на довгі роки він стане другом сім'ї й приватним лікарем Лесі Українки.

Лікарська практика, перебування серед людей підказували Левицькому зворушливі теми для оповідань, новел, гуморесок, фейлетонів, драматичних та публіцистичних творів, в яких письменник зображував нужденне життя сільської та міської бідноти, дрібних службовців, акторів; поневіряння переселенців, трагедію рекрутчини; події російської революції 1905-1907 років, Першої світової війни; викривав бездушність і сваволлю царських чиновників, шовінізм прихильників «Союзу руського народу», глибоко вболівав за знедолених трударів.

Першою просвітницькою книжкою Модеста Левицького була «Короста або Чухачка». Згодом він написав такі ж книжки про холеру, сибірську виразку, хвороби очей, наслідки лікування у знахарів та баб-«шептух», пранці, скарлатину; видав книжки для народного читання: «Десять заповідей матері», «Десять заповідей здоров'я» тощо. Книжки М. Левицький друкував, де тільки міг: у видавництві популярної літератури в Петербурзі, у Києві, в губернських та повітових друкарнях, робив чималі витрати на видання і розповсюдження книжок, не одержуючи жодної вигоди, крім усвідомлення, що це потрібно людям.

У цей же час він звертається і до проблеми мовознавства, що знайшло реальне втілення у таких книжках, як «Язык, наречие или говор?», «Українська граматика», «Українська граматика для самонавчання», «Рідна мова», «Порівнююча граматика української мови», «Круті слова», «Паки і паки» тощо.

Вільно володіючи французькою, німецькою, польською, російською, латинською, грецькою мовами, їдишем, разом із дружиною Зінаїдою – письменницею, авторкою історичної повісті «При битій дорозі» – він здійснив і опублікував переклади творів Еміля Еркмана-Шатріана, Теодора Томаша Єжа, Льюїса Сінклера, Генрика Сенкевича, Боліслава Пруса, Рафаелло Джованьйолі, Елізи Ожешко, Сельми Лагерлеф та ін.

За часів Української Народної Республіки М. Левицький обіймав посаду головного санітарного лікаря залізниць України, став директором культурно-освітнього відділу міністерства шляхів сполучення. З січня 1919 року Модест Левицький – радник української дипломатичної місії в Греції, згодом – її голова. З 1920 по 1927 рік письменник перебував у еміграції: жив у Відні (Австрія), у Тарнові (Польща) був міністром здоров'я Державного центру УНР в еміграції; керував туберкульозним санаторієм для вояків Армії УНР (Закопане, Польща). З 1922 по 1927 рік Модест Пилипович працював лікарем і одночасно викладачем Української господарської академії в Подебрадах (Чехословаччина), а в 1927 році переїхав на Волинь, де викладав українську мову в Луцькій гімназії. Помер Модест Левицький у 1932 році.

А тепер повернемося до оповідання М. Левицького «Коляда». У ньому йдеться про випадок з життя І.К. Карпенка-Карого. Сама назва оповідання визначає час дії. Коляда – одне з найбільших українських свят, що символізує родинний добробут, затишок, повагу до традицій. Перед читачем розгортається епізод з біографії Івана Карповича: обшук у будинку письменника. Тому, хто

добре знає біографію корифея, відома історія про те, як Іван Карпович очікуючи обшуку й арешту за участь у нелегальному народницькому гуртку «Громада», закопав у дворі садиби на вулиці Знаменській у Єлисаветграді нелегальну літературу та документи, які компроментували його. Цю подію описала у книзі спогадів «Мої стежки і зустрічі» друга дружина драматурга Софія Віталіївна Тобілевич:

«Книжок таких, яких не можна було показувати кожному, було в Івана Карповича дуже багато: всі женецькі видання – «Колокол», «Полярная Звезда», всі твори Герцена, Карла Маркса та інші дорогоцінні перли думок великих людей.

Отож, однієї ночі місяць, що іноді визирав з-за густих хмар, побачив надзвичайно цікаву подію: як Іван Карпович, удвох зі своєю дружиною, робили щось уночі в себе на подвір'ї, саме на тому місці, де входять та в'їжджають у двір або виїжджають з нього. Іван Карпович перше викопав там глибоку яму, до якої поставив великий бляшаний ящик. Надія Карлівна носила з хати оберемки книжок, загорнутих у церату. Іван Карпович брав від неї ті пакунки і ховав до ящика. З глибоким жалем попрощались обоє зі своїм дорогоцінним скарбом, знаючи, що вже ніколи не побачать його. Ящик той, певно, стоїть там і досі, не дивлячись на те, що жандармські поліцаї перекопали увесь садок та подвір'я. Не догадалися вони пошукати під брамою, а цікава для жандармерії скриня була закопана якраз у тому місці, на самій видноті».

(Тобілевич С.В. Мої стежки і зустрічі. – К., 1957. – 475 с.)

Книга спогадів «Мої стежки і зустрічі» побачила світ у 1957 році. Так звідки Модест Левицький у 1907 році міг знати подробиці життя Карпенка-Карого? Пропоную одну з версій.

Працюючи лікарем у м. Окна Ананьївського повіту, Модест Пилипович познайомився та затоваришував з опальним Євгеном Чикаленком, який відбував заслання у селі Перешори. Саме від нього М. Левицький і міг дізнатися історію обшуку в будинку І.К. Карпенка-Карого. Свого часу Євген Харлампійович вчився в Єлисаветградському земському реальному училищі, сидів за однією партою з Панасом Тобілевичем та мешкав у будинку Карпенка-Карого. Йому були відомі подробиці життя корифея.

Вже в еміграції, у Чехословаччині, у 1927 році Євген Чикаленко напише цікаві спогади про М. Левицького, які увійшли до книги «Щоденники (1925-1929)».

Можливо, були інші джерела інформації про обшук. Але це вже зовсім інша історія.

P.S. У 2016 році з нагоди 150-річчя від дня народження Модеста Пилиповича Левицького в Луцьку був виданий збірник його вибраних творів, до якого увійшло оповідання «Коляда». Це найбільш повне на сьогодні видання художньої спадщини письменника, лікаря і громадського діяча М. Левицького. До книги увійшли твори із прижиттєвих видань прозових і драматичних текстів, що друкувалися в першій третині ХХ століття, а також твори для дітей, деякі з них побачили світ у серії «Золота бібліотека української дитини».

На завершення дозвольте запропонувати Вам ознайомитися з оповіданням Модеста Левицького «Коляда».

Коляда

Пам'яті І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого)

Гостро задзвонив дзвінок у сінях раз, удруге, утретє. Іван Карпович прокинувся й не міг спросоння розібрати, що воно діється. Знов разів скільки задзвонило, й хтось постукав кулаком у двері. Прокинулась і жінка Івана Карповича, що була хвора й лиш тільки недавнечко почала піддужувати та й спала здоровим, твердим сном. Прокинулась і п'ятилітня Оріся, дочка їх.

– Що воно за тривога? – дивувався Іван Карпович і, нашвидку накинувши на себе піджака, побіг босий у сіни. Туди ж таки вибігла з кухні заспана кухарка.

– Хто там? – спитав Іван Карпович.

– Телеграма, – озвався голос за дверима.

Іван Карпович одсунув двері й замість телеграфного рознощика в сіни ввійшов жандармський офіцер, двоє околочних і чоловіка шестеро городових.

– Ми маємо зробити трус у вас, – сказав жандармський офіцер. – Де ваш кабінет?

Іван Карпович з того несподіваного дива не знав, що й казати їм.

– З якої ж речі? – спитав він.

– Сего ми не знаємо, – мовить офіцер. – Нам приказ дано, та й годі.

– Ну що ж, – трусіть... Хіба я можу вам заборонити? Та тільки дайте ж мені хоч одягнутись. Бачите ж бо...

– Добре, одягніться, а нас тим часом проведіть у свій кабінет.

– Ходім. Тільки прошу вас: моя жінка хвора лежить, вона переболіла на тиф і тільки що починає видужувати. Не тривожте її й дитину, майте совість.

– Добре, ми їх не потривожимо, – казав жандарм.

Пішли у кабінет, а йдучи, лишали в кожній кімнаті по двоє городових; двоє ж осталося в сінях. Іван Карпович побіг одягатись. Жінка сиділа на постелі бліда, стривожена.

– Що там? – спитала вона.

– Нічого, не тривожся, – казав Іван Карпович, одягаючись. – Прийшла поліція трус робити. Не бійся: вони сюди до тебе не прийдуть.

Жінка заламала руки:

– З якої ж речі?

– Хіба я знаю? Не кажуть.

– А в тебе нема нічого... такого...

– Нічогісінько. Заспокойся. Лежи, Орісю, спи! – кинув він слово дочці й пішов до несподіваних гостей. А ті гості в кабінеті самі вже засвітили собі лампу й нишпорили в паперах на столі.

– Ви багато пишете? – мовив жандарм. – У вас тут все якесь писання...

– Еге, пишу, – відповів Іван Карпович.

– Ви письменник?

– Письменник.

– “Малоросійський”? Бо у вас тут усе не по-руські.

– Еге, український.

– Ми заберемо для перегляду ваші папери. Якщо нема там нічого нелегального – вам повернуть їх.

– Та в мене ще більше є таких шпаргалів, – казав Іван Карпович, – тільки я думаю, що ви марно турбуєтесь забирати се все, бо воно здебільшого друкувалось у газетах та журналах або окремими книжками, ще за цензури.

– Так то воно так, а все ж, знаєте, переглянути треба. Віддадуть, кажу, коли нема там нічого... такого. Повідчиняйте нам шухлядки в столі й шафу з книжками.

Іван Карпович повідчиняв усе, й “гості” взялися виймати й переглядати всі папери, листи та книжки. Тим часом непримітно ввійшла у кабінет дівчинка й побігла до батька.

– Ти чого, Орисю? – здивувався Іван Карпович. – Чого ти встала? Іди до мами, лягай.

– Іди спати, дівчинко, – сказав їй жандармський офіцер, і на лиці його промайнуло щось тепле, людяне, не казенне.

– Як же я піду спати, коли гості є? Треба ж буде прийняти їх, накрити до столу.

Жандарм, дивуючись, глянув на дитину.

– Вона вже помагає матері, – мовив Іван Карпович, гладячи Орисю по кучерявій головці. – А тепер, як жінка хвора лежить другий місяць, то вона в нас за хазяйку.

– Тату, чого мама плаче? Гості прийшли, а вона плаче.

– Так, любо. Може, тому, що хвора, – казав батько.

– Ні, тату: мама тепер поправляється. Попереду гірше хвора була, а не плакала.

Жандарм одвів голову од паперів і подивився на Орисю.

– Гарна у вас дівчинка, – сказав він до Івана Карповича.

– А у вас є дівчинка? – спитала Орися.

– Є.

– А чому ви її не взяли з собою?

– Пізно вже. Вона спить.

– А чого ж так пізно прийшли? Було б раніш.

Настала прикра мовчанка.

– А вашої дівчинки мама не хвора?

– Ні.

– І не плаче?

– Ні, не плаче, – мовив жандарм, вткнувшись знов у папери.

– А як другий раз прийдете до нас, то приведете її?

Жандарм якимсь дивним поглядом подивився на Орисю, потім зітхнув і тихо промовив, дивлячись у папери:

– Бодай і не приходити другий раз до вас, дитино!

– Ні, ви приходьте, тільки раніше. І дівчинку свою приведіть. Ви будете переглядати татові папери, а вона перегляне мої забавки. Весело буде. А поки що невесело мовчав Іван Карпович та невесело, мабуть, було й “гостям”.

– Тату, – питала Оріся, – а ті люди, що у гостинній і столовій, чого поприходили?

– Треба їм так, дитино.

– Може, колядувати? Може, посівати?

– Ой, колядуємо ми тепер, дитино, як ніколи не колядували! зітхнув один з околодочних.

– Вони понаносили снігу чобітьми, – казала Оріся. – А мама не любить, щоб сліди робили.

– Нехай там, любо, – мовив батько, гладячи її кучеряву головку. – Настя затре, як підуть. А ти пішла б до мами. Що там мама робить?

– Добре, тату; я піду зараз довідаюсь, може, мамі чого треба. Тільки ти скажи мені, тату, чого вони шукають по твоїх шухлядах? Може, я знаю, то знайшла б їм.

– Ні, любо, ти не знайдеш... ти ще того не знаєш, – мовив батько. – Іди до мами.

Оріся вибігла з кабінету. Околодочні переглядали книжки в шафі, а жандармський офіцер листи й папери. Листи він одкладав на окрему купку, а папери – здебільшого старі рукописи Івана Карповича, – кидав назад. Одсунувши одну шухляду в столі, він побачив такі речі, яких не сподівався знайти: ляльку без руки, з одбитим носом, резинового котика, стареньку свистульку, якісь коробочки з малюночками наверху, бляшаний поламаний паровозик та інші старі дитячі забавки.

– Се вашої дочки забавки? – спитав він.

– Ні, се забавки моїх покійних діток, – зітхнув Іван Карпович. – Се для мене дорога згадка, пам’ятка... Облиште: тут для вас нічого цікавого нема. Та й взагалі нічого ви у мене не знайдете, хоч як трусіть... Даремна праця ваша й морока.

– Та я бачу, – мовив жандарм, почувуючи себе якось ніяково. – Оці тільки листи...

– І листи для вас не цікаві. Нічого там політичного нема. Се все од моєї матері та від покійного батька. Прикро мені буде, коли чужі люди будуть їх читати.

– Я й сам дивуюсь, правду казавши, чого наказано вас трусити та ще й арештувати? – мовив жандарм.

– І арештувати? – жахнувся Іван Карпович.

– Еге, ось приказ, читайте.

Іван Карпович прочитав приказ.

– Слушайте, – сказав він, – ви ж бачите самі, що я мирна людина й нічого незаконного в мене нема. У мене хвора жінка... Хоч її пожаліли б!.. За що ж так знущаетесь над людьми?

– Мені й самому прикро, – мовив жандарм. – Це, мабуть, якесь

непорозуміння або помилка.

– Але ж ця помилка дорого мені коштуватиме! – скрикнув Іван Карпович.
– Як же я покину хвору жінку?.. Та й їй же, бідній, од того лиха гірше стане...

– Приказ є, нічого не вдієте! – розвів руками жандарм. – Повірьте: мені самому прикро, та... Ось дозвольте я присяду тут, напишу протокол, та й... підемо.

Він сів при столі писати. Знов увійшла Оріся, несучи цілий оберемочок книжечок, паперів.

– Ось, дядечку, – звернулася вона до жандарма, – нате вам, подивіться: се я писала... а се я малювала. Може, візьмете переглянути? А отсе мої книжечки... Тут гарні малюночки є. Ви візьміть; нехай ваша дівчинка перегляне, – може, їй буде цікаво. А другий раз як прийдете – візьміть і її з собою. Світлі блакитні очі дитини дивились на жандарма просто, щиро... На казенний папір протоколу закапали сльози... людини.

(LIBRARIA, газета “Рада” № 289 від 25.12.1907 р.)

Катерина Лісняк,
бібліотекар відділу мистецтв
ОУНБ ім. Д.І. Чижевського